

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVI (2018),
Книжка / Issue 1

ВИЗАНТИЙСКОТО ОРЪЖИЕ И СНАРЯЖЕНИЕ В „БЕСЕДИ НА ГРИГОРИЙ НАЗИАНСКИ“ (PARIS.GR. 510)

Валери ЙОТОВ

THE BYZANTINE WEAPONRY AND EQUIPMENT IN THE HOMILIES OF ST. GREGORY NAZIANZUS (PARIS.GR. 510)

Valeri YOTOV

Abstract: The author stop attention to the part of the illustrations they are presented Weaponry and Equipment in the famous manuscript “The Homilies of St. Gregory of Nazianzus” (Paris.gr.510) – completed in Constantinople in 879–882.

The shields have are usually of round shape or have oval one. Basically, they are painted in red and much rarely in blue. They are outlined by a golden or blue stripe. Their decoration is difficult to be determined but some geometric forms and simple wavy lines or vine branches. The shields of the infantry soldiers are larger, with a diameter of about 1,00 m, while these of the cavalry men are smaller – about 0,50 m.

Comparing the already established types of Byzantine swords named “Garabonc Type” (five examples; dated to the second half of 9th century), the author concluded that part of the miniatures in the *Homilies* are close parallels.

Comparing images of stirrups in the *Homilies*, the author assumed that the triangular shape – so called Magyars stirrups, was familiar to the masters of Byzantine miniatures.

The analyses of the art parallels in the *Homilies* helps to add some arguments, which support to determine some weaponry that have been discovered either during regular excavation or by chance.

Key words: *Homilies* of St. Gregory of Nazianzus; Byzantine manuscripts; Byzantine Weaponry and Equipment; shields; stirrups.

Илюстрованият византийски ръкопис от края на IX в. „Беседи на Григорий Назиански“ (в литературата и като: Paris.Gr. 510; *Homilies of Gregory the Theologian / Homilies of St. Gregory of Nazianzus*) е създаден в Константинопол в 879–882 г. Ръкописът се състои от 469 страници, четиридесет и шест от които са запълнени изцяло с миниатюри с общо над двеста сцени. Има много изследвания на този паметник, но за сравнение Л. Брубейкър отбелязва последно, че: ... *Парижките беседи са цитирани по-често от всеки друг византийски ръкопис, навярно повече от всеки византийски паметник с изключение на храма „Света София“* [Brubaker, L. 1999, p. 1].

Сред хилядите страници анализ на *Беседите* на Григорий Назиански само няколко автори спират своето внимание върху специфичните характеристики на оръжията и снаряжението. Това наблюдение прочее, може да се отнесе не само към това произведение на византийското изкуство – вниманието на изследователите е главно върху моделирането на фигурите и техните позиции, облеклото, ландшафта, архитектурата и пр. Анализът е предимно върху характеристиките, които позволяват да се сравняват различни произведения на изкуството и оттам да се определи по-конкретна датировка. Като цяло, когато са разглеждани сцени или фигури в които има въоръжение и снаряжение, авторите – разбира се, в изпълнението на техните специфични задачи като изкуствоведи се ограничават да отбележат, че: щитът е в червен цвят и в медальон от златиста елипса; зад императора има двама охранители с мечове; мечът в ръката на ангела е син на цвят и пр. [вж. например: Brubaker, L. 1999, p. 194, 349].

Новата електронна реалност

В близкото миналото, дори при наличие на археологически находки, беше доста трудно последните да се сравняват с изображения от византийското изкуство за даден период: стенописи; мозайки; скулптури; ръкописи и др. Достъпът до повечето от тези паметници на изкуството в оригинал или в публикации бе затруднен. До Втората световна война голяма част от византийските ръкописи например са били известни само на малка група учени (предимно изкуствоведи), а публикациите са с черно-бели снимки, често с доста лошо качество. Само през последните десетина години, благодарение на високоразвитите цифрови технологии, редица византийски ръкописи станаха достъпни в интернет – специално *Besedime* на Григорий Назиански от 21 октомври 2006 г.¹

Беседите в специални изследвания

Едва напоследък в няколко изследвания е обърнато известно внимание на оръжията и снаряжението в *Besedime*.

В книгата си „Arms and Armour of the Warrior Saints. Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261)” Р. Grotowski спира вниманието върху всички сцени, в които са показани оръжия и снаряжение в *Besedime*, но също така отбеляза – например за меч, че: *както е и за друго въоръжение, при анализирането на изображенията на меч във византийското изкуство проблемите са поради липсата на сравнителен археологически материал* [Grotowski, P. 2010, p. 348].

В посветена на източно-римските шлемове от IX–XII в. статия, R. D’Amatto, който е много добре информиран за византийското изкуство, също дава много примери (твърде свободно интерпретирани, прочее, от автора) от *Besedime* [D’Amatto, R. 2015, p. 27–157].

Напоследък – благодарение и на обменена с мен информация, която любезно предоставих, Г. Баранов публикува две статии за средновековни мечове, които сравнява с художествени паралели от *Besedime* [Баранов, Г. В. 2015, с. 87–105; Баранов, Г. В. 2017, с. 171–177].

За горепосочените примери и за настоящия текст важи обаче бележката, която още преди 30 години Т. Г. Колиас направи, че:... *Към информацията за оръжията в художествените изображения трябва да се подхожда с изключително внимание* [Koliass, T. G. 1988, S. 33]. Все пак, сравняването на артефактите с близки / еднакви художествени изображения е допустимо.

Оръжия и снаряжение са представени в дванадесет миниатюри в *Besedime* (30v; 137r; 170r, 215v, 226v, 239r, 264v, 332v, 374v, 409v, 424v, 440r) – на някои от тях с две сцени. В повечето случаи са изобразени щитове и мечове, в по-малко – шлемове, копия, лъкове, брадви. В две миниатюри (409v, 440r) са представени стремена, седла и други части на конското снаряжение. Изображенията в някои миниатюри не са добре запазени (например – миниатюра 30v и др.), което не позволява техния анализ и коментар. Друга част от изображенията дават сравнително скромна информация – например копията, които са обикновени дълги линии.

Щитове

Щитове са представени в седем миниатюри (170r; 264v, 347v, 374v, 424v, 409v, 440r: обр. 1–2). Почти всички имат кръгла форма, като външната линия обикновено е подчертана като златна или синя лента. По-голямата част от повърхността на изобразените щитове е в червен цвят и по-рядко в синьо. Трудно е да се определи декорацията, но преобладават геометрични форми, вълнообразни линии или лозови ластари.

Щитовете на пехотинците (обр. 1) са по-големи – с диаметър около 1,00 м, докато тези на конниците (обр. 2) са по-малки – около 0,50 м.

Мечове

Мечове тип “Garabonc” и техните паралели в *Besedime*

Един от вече утвърдените типове византийски мечове – назовани от мен тип “Garabonc” [Yotov, V. 2011, p. 116–117, Plate II], се основава на много добре датиран меч (обр. 3), който е намерен в гроб

¹ Най-добре в: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84522082>.

№ 55 в едноименния късноаварски некропол Garabonc-I в Унгария. Проучвателят В. М. Szóke датира некропола във втората половина на IX в. (880–885, евентуално до 890 г.) [Szóke, В. М. 1992, 92–96, 178; Taf. 18; 20; 63; Szóke, В. М. 1994, 251–317] и определя меча като византийски по произход [Catalogue..., 2010, S. 293]. След първата публикация за типа “Garabonc” станаха известни общо четири подобни (обр. 4–5) мечове или само предпазители на мечове (отнесени най-общо във втората половина на IX в. – края на X в.). Три са от Украйна (неизвестни обекти): близо до Харков [Yotov, V. 2011, p. 116–117, Plate II-5], Черкаси [Баранов, Г. В. 2015, с. 87–105, рис. 1–4] и Виница [Баранов, Г. В. 2017, с. 171–177, илл. 1–3]. Един е от Иран – също с неясно местонамиране, датиран във времето на Саманидската династия (в каталога, най-общо в VIII–IX в.) [Catalogue..., 2008, picture on p. 37, info in cat No 8; Yotov, V. 2011, p. 116–117, Plate II-6].

Според мен, мечовете които представят типа “Garabonc” имат паралели в *Besedime* в четири миниатюри:

– 137r (обр. 6): сцената „Избиването на младенците“ / “Massacre of the innocents” [Brubaker, L. 1999, p. 62];

– 215v (обр. 7): сцената „Съдът на Соломон“ / “Solomon’s judgement” [Brubaker, L. 1999, p. 356];

– 226v (обр. 8): сцената „Исус Навин вижда ангел“ / “Joshua (= Jesús Navín) meets the angel” [Brubaker, L. 1999, p. 194];

– 332v (обр. 9): сцената „Животът на Киприан“ / “Life of Cyprian” [Brubaker, L. 1999, p. 141].

В две сцени от миниатюрите (137r; 215v; обр. 6–7) са представени мечове с добре различаващи се предпазители, които са почти еднакви с предпазителя, който е открит в Черкаси, Украйна [Баранов, Г. В. 2015, с. 87–105]. В други две сцени (226v; 332v; обр. 8–9) мечовете / предпазители са подобни на тези от типа „Garabonc” [Yotov, V. 2011, p. 116–117, Plate II]. Важно е да се отбележи също така, че *Besedime* са датирани в 879–882 г., каквато е и датировката на гроб № 55 с меч от некропола Garabonc-I.

Няма съмнение, че мечовете, които отнасям към типа “Garabonc” може с голяма увереност да бъдат определени като византийски, което се доказва и от някои други изображения на изкуството, макар и от малко по-късен период (IX–X в.).²

Други мечове в *Besedime*

В миниатюрите на *Besedime* се срещат и друг тип мечове. Представени са в: миниатюра 239r (обр. 10) – сцената „Григорий и император Теодосий“ [Brubaker, L. 1999, p. 132–134] и миниатюра 440r (обр. 11) – сцената „Животът на Константин и Елена“ [Brubaker, L. 1999, p. 163–169]. Засега нямам отговор на въпроса дали художниците в случая са имали предвид съвременни (от края на IX в.) мечове или са пресъздали прототипи от по-стари ръкописи, скулптури и пр.

Стремена

Стремена с триъгълна (арковидна) форма са представени в три сцени на две миниатюри (обр. 12): „Животът на Юлиан Отстъпник“ (f. 409v; обр. 12: a-b) [Brubaker, L. 1999, p. 232–235] и „Животът на Константин и Елена“ (f. 440r; обр. 12: c) [Brubaker, L. 1999, p. 163–169].

Стремената с триъгълна форма на корпуса.

Преди време, М. Schulze-Dörrlamm определи една група стремени (обр. 13) – разпространени основно в днешна Унгария и им даде наименованието “birneförmiger” – т.е. „крушовидни“, като на практика има предвид триъгълна форма със закръглени рамена и стъпало³. Авторката отбеляза, че: *не можем да бъдем сигурни, но тези стремени са скандинавски или хазарски, но също така е възможно да са византийски по произход* [Schulze-Dörrlamm, M. 1988, S. 422–423, Abb 47, Liste 23].

Коментирайки и предатирани (в първата публикация [Янакиевски, Т. 1983, с. 101–109] датировката на находката бе в VII в.) една сборна находка от 18 стремени (обр. 14) от Стрежево кале (района на Битоля, Република Македония) аз обърнах внимание, че повечето имат триъгълна форма на корпуса и се отнасят към определената от М. Schulze-Dörrlamm група. Коректната дата на находката е втората половина на X – началото на XI в. [Йотов, В. 2007, с. 171–180].

² Например „Менология“ на Василий II (979–989) и някои стенописи от този период, които не са предмет на тази статия.

³ Вече съм отбелязал, че “birneförmiger” = „крушовидни“, не е най-точната характеристика (крушата има обемна форма). За описанието на паметници на въоръжението и снаряжението по-правилно е използването на геометрични термини [Йотов, В. 2007, с. 175, бел. 3].

Сравнявайки изобразените в *Беседите* на миниатюри 409v и 440g стремена с археологически находки, може да се направи извод, че подобни са били познати на художниците, които са рисували миниатюрите в този византийски ръкопис. Това не означава със сигурност, че стремената с такава форма са византийски по произход – известно е – според разпространението им основно в земите на днешна Унгария, че те се свързват с маджарите от времето на усядането им и военните им походи в Европа през X – началото на XI в. [Kovács, L. 1986, S. 195–225].

В *Тактика* на Лев VI, във връзка с обясненията относно оръжията и конското снаряжение в края на IX – началото на X в. се казва, че „... турките [така Лев VI нарича унгарците / маджари] имат специфична военна култура: тъй като те са конници и не слизат от конете; дори им е трудно да стоят на краката си, тъй като от детство са научени на езда... и по-нататък:... И когато отначало немного от тях започнаха да преминават към нас и да бъдат благосклонно приемани, техният пример бе последван от множество други [Tactica Leo, XVIII, 63; 67; цит. по: Лев VI Мудрий, *Тактика...*, с. 277].

Преминали на страната на империята турки са споменати в някои извори като „турки вардариоти“. През втората половина на X в. те се разположили в района около р. Вардар, откъдето и получават пълното наименование. Приемат християнството и изпълняват воински задължения. В началото на XI в. „турки-те / унгарци вардариоти“ са съюзници на империята по времето на войната на Василий II срещу българите (за това вж. Димитров, X. 1998, с. 82–83 и пос. лит.). Един отряд „охридски турки“, под командването на офицери на император Алексей I Комнин (1081–1118) участва в битката при Дирахий в 1081 г. [Анна Комнина, *Алексиада...*, с. 145, бел. 435].

Мисля, че може да се направи извод: така наречените „унгарски“ стремена са били познати и навярно са били в употреба и във византийската армия.

Има и още един пример, който е в подкрепа на този извод. През 2013 г. е публикуван чифт стремена с триъгълна форма на корпуса (обр. 15) – открити са в унгарски некропол, който е датиран във втората половина на X в. [Langy, P. 2013, p. 147; fig. 12].

Тези стремена са украсени със сребърни пластинки, които представят риби и стремена (!). Според мен, тази находка потвърждава изказаната хипотеза. Разбира се, не можем да сме сигурни, че в случая рибите са в смисъла на християнски символ, но това е и напълно възможно.

Заклучение

Според мнението на Leslie Brubaker, *Беседите*: ... не са скромни ръкопис. Те наистина са най-сложният и усъвършенстван илюстриран ръкопис, който е бил произведен някога във Византия [Brubaker, L. 1999, p. XVII].

Имайки предвид това авторитетно мнение, както и факта, че във византийските паметници на изкуството оръжията и снаряжението обикновено са изобразявани твърде стилизирани, то тяхното детайлно представяне в *Беседите* е изключение от правилото.

Анализите на паралелите в този ръкопис, помагат да се добавят аргументи, които да подкрепят определянето на открити по време на редовни разкопки или случайно оръжия и снаряжение. Това се отнася особено за ония находки, които вече са определени като група или тип: т.е. когато има повече от един или два примера.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори:

Анна Комнина, *Алексиада...* – Анна Комнина. Алексиада. Перевод Я. Н. Любарского. Санкт-Петербург, 1996. [Anna Komnina. Aleksjada. Perevod Ja. N. Ljubarskogo. Sankt-Peterburg, 1996.]

Лев VI Мудрий, *Тактика...* – Лев VI Мудрий. Тактика Льва. Издание подготовил В. В. Кучма. Санкт-Петербург, 2012. [Lev VI Mudryj. Taktika L'va. Izdanie podgotovil V. V. Kuchma. Sankt-Peterburg, 2012.]

Изследвания:

Баранов, Г. В. 2015 – Г. В. Баранов. Новая находка перекрестья и наверхия рукояти византийского меча с территории Черкасского района Черкасской области Украины. – Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма, Вып. 7. Симферополь – Тюмень, 2015, 87–105. [G. V. Baranov. Novaja nahodka perekrestyja i navershija rukojati vizantijskogo mecha s territorii Cherkasskogo rajona Cherkasskoj oblasti Ukrainy. – Materialy po arheologii i istorii antichnogo i srednevekovogo Kryma, Вып. 7. Simferopol' – Tjumen', 2015, 87–105.]

Баранов, Г. В. 2017 – Г. В. Баранов. Византийский меч с территории Украины. – Война и оружие, Часть I. Санкт Петербург, 2017, 171–177. [G. V. Baranov. Vizantijskij meč s teritorii Ukrainy. – Vojna i oruzhie, Chast' I. Sankt Peterburg, 2017, 171–177.]

Димитров, Х. 1998 – Хр. Димитров. Българо-унгарски отношения през Средновековието. София, 1998. [Hr. Dimitrov. Balgaro-ungarski otnosheniya prez Srednovekoviето. Sofia, 1998.]

Йотов, В. 2007 – В. Йотов. Относно датировката на сборната находка от Стрежево, Битолско. – Проблеми на прабългарската история и култура, 4–2, София, 2007, 171–180. [V. Jotov. Otnosno datirovkata na sbornata nahodka ot Strezhevo, Bitolsko. – Problemi na prabalgarskata istoriya i kultura, 4–2, Sofia, 2007, 171–180.]

Brubaker, L. 1999 – L. Brubaker. Vision and Meaning in Ninth-Century Byzantium: Image as Exegesis in the Homilies of Gregory of Nazianzus. Cambridge, 1999.

Catalogue..., 2008 – The Arts of the Muslim Knight: The Furusiyya Art Foundation Collection. Ed. by B. Mohamed. Milano, 2008.

Catalogue..., 2010 – Byzanz, Pracht und Alltag. Catalogue of RZGM (curator Falko Daim). München, 2010.

D'Amatto, R. 2015 – R. D'Amatto. East-Roman Helmets from the 9th to the 12th Centuries. – Acta Militaria Mediaevalia, XI, 2015, 27–157.

Grotowski, P. 2010 – P. Grotowski. Arms and Armour of the Warrior Saints. Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261). Leiden – Boston, 2010.

Јанакиевски, Т. 1983 – Т. Јанакиевски. Кале, с. Стрежево – Битолско, извештај од заштитно археолошко истражување. – Macedoniae acta archaeologica, 6, 1983. [T. Janakievski. Kale, s. Strezhevo – Bitolsko, izvешhtaj od zashtitno arheoloshko istrazhuvanie. – Macedoniae acta archaeologica, 6, 1983.]

Kolias, T. G. 1988 – T. G. Kolias. Byzantinische Waffen. Wien, 1988.

Kovács, L. 1986 – L. Kovács. Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit. – AArch, 38, 1986, 195–225.

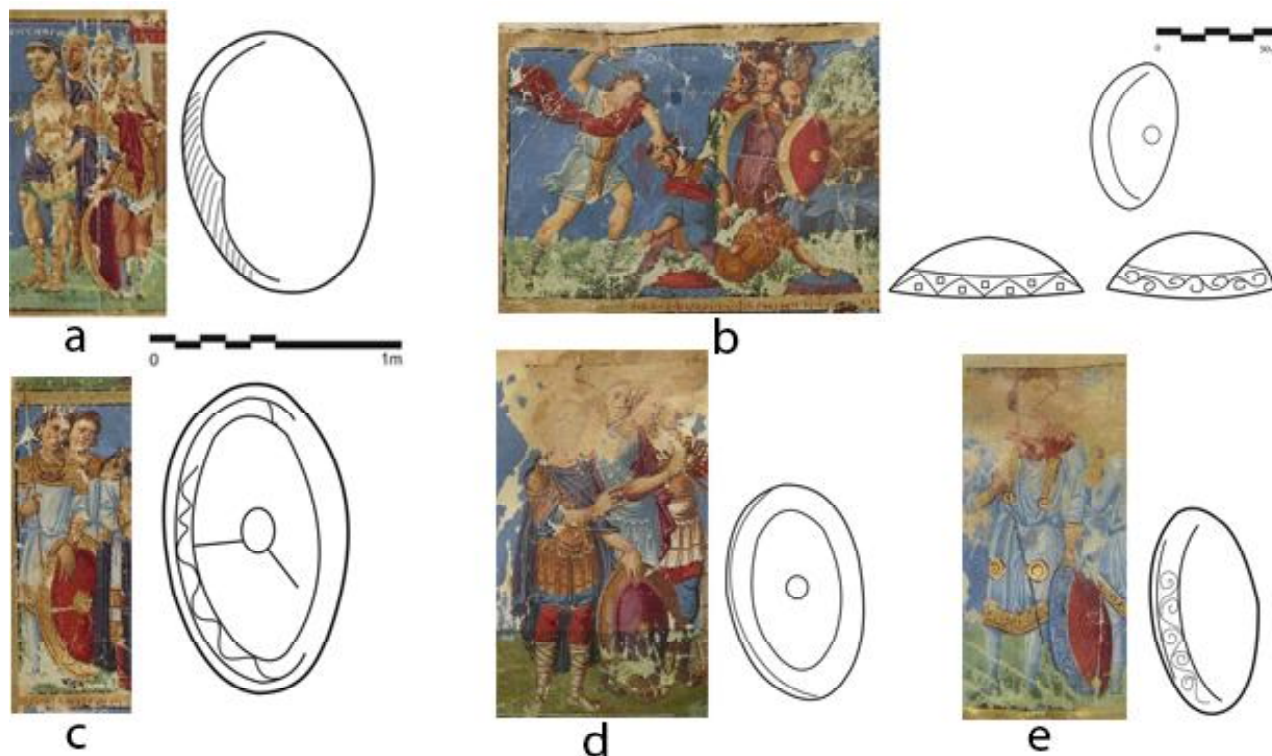
Langó, P. 2013 – P. Langó, Zs. Siklósi. 10. századi temető Balatonújlak-Erdő-dűlőn. A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. – In: Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről, 3, 2013, 143–160.

Schulze-Dörrlamm, M. 1988 – M. Schulze-Dörrlamm. Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken. – JRGZM, 35, 2, 1988, 373–478.

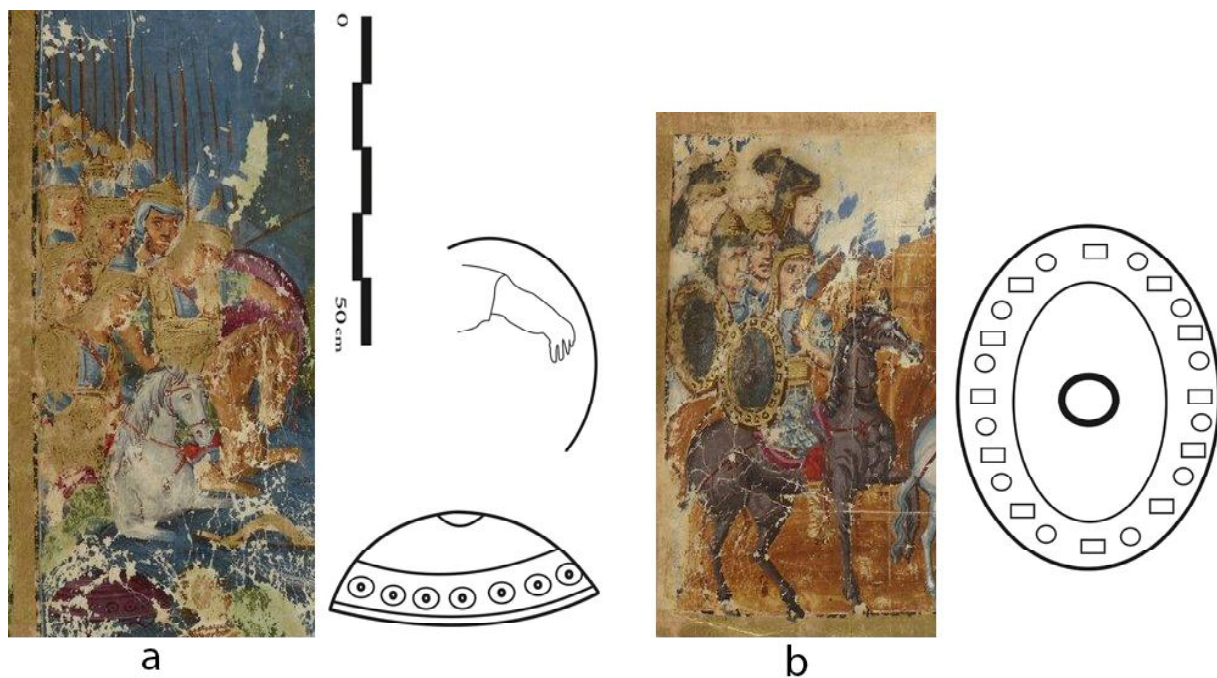
Szőke, B. M. 1992 – B. M. Szőke. Karolingerzeitliche Gräberfelder I–II von Garabonc-Ófalu. – In: B. M. Szőke, K. Éry, R. Müller, und L. Vándor. Die Karolingerzeit im Unteren Zalat. Gräberfelder und Siedlungsreste von Garabonc I–II und Zalasabar-Dezsősziget. [Antaeus, 21]. Budapest, 1992, 41–178.

Szőke, B. M. 1994 – B. M. Szőke. Karoling-kori szolgálónépi temetkezések Mosaburg/Zalavár vonzáskörzetében: Garabonc-Ófalu I–II. – Zalai Múzeum, 5, 1994, 251–317.

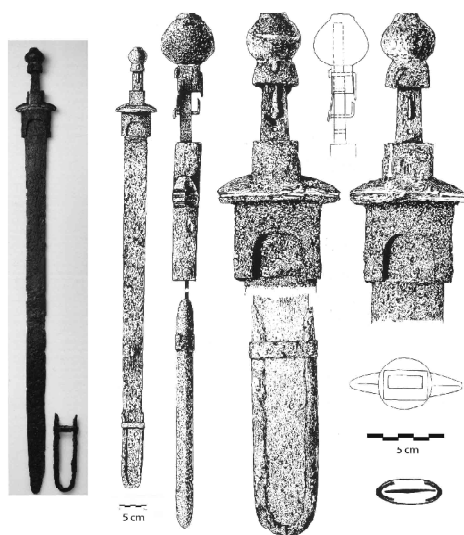
Yotov, V. 2011 – V. Yotov. A new Byzantine type of swords (7th – 11th centuries). – Ниш и Византија, IX, 2011, 116–117.

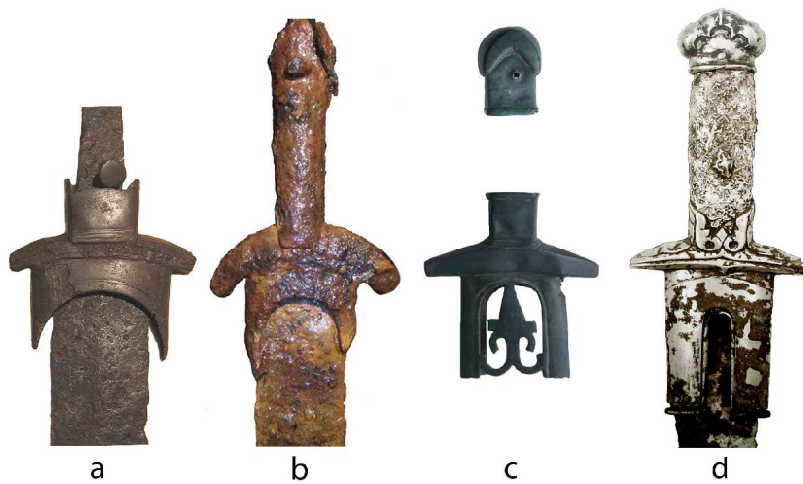
Обр. 1

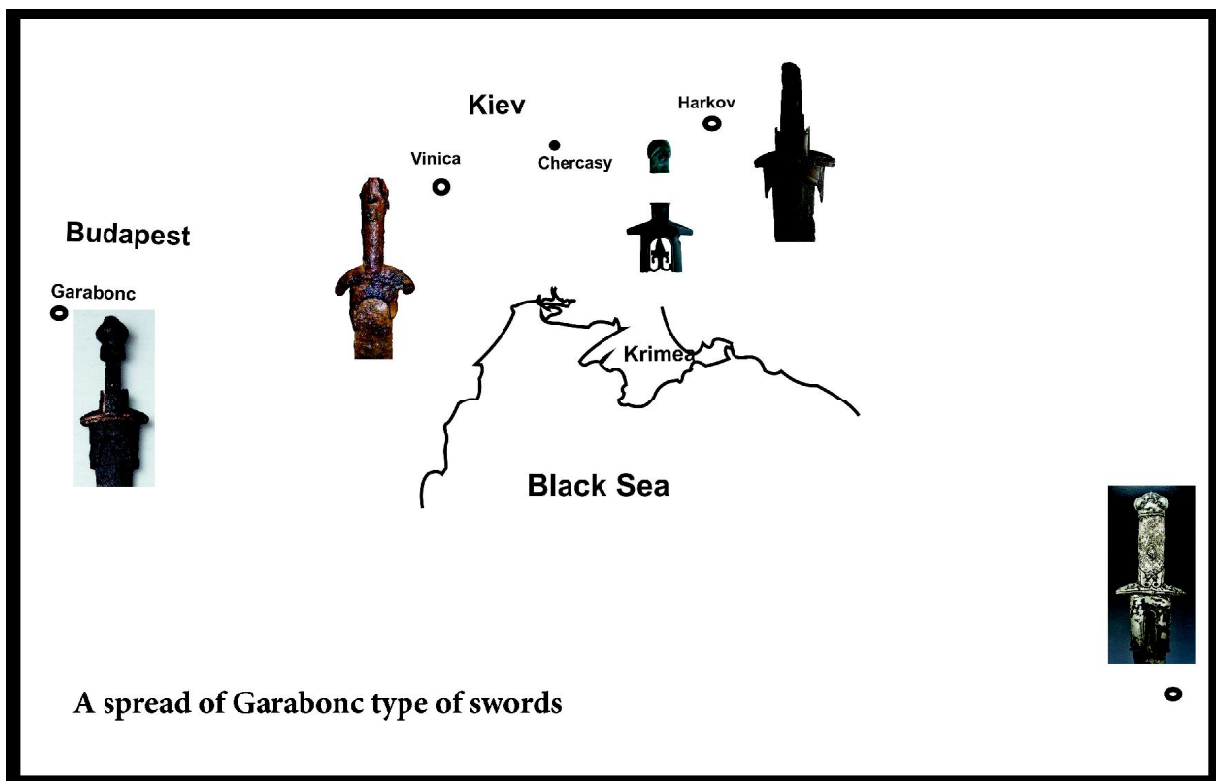
Обр.2

Обр.3

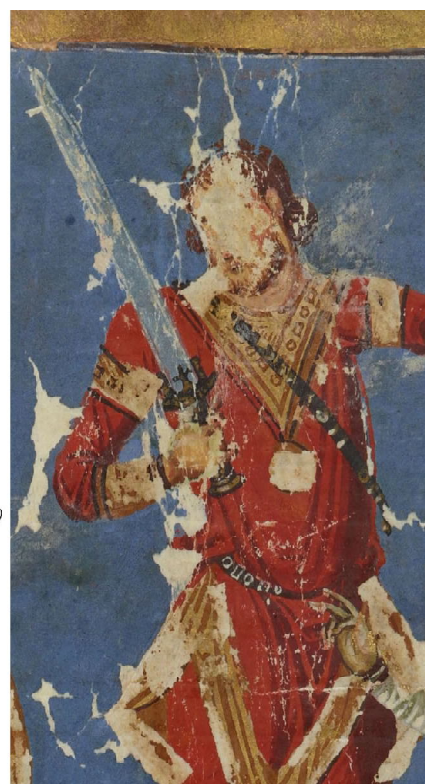
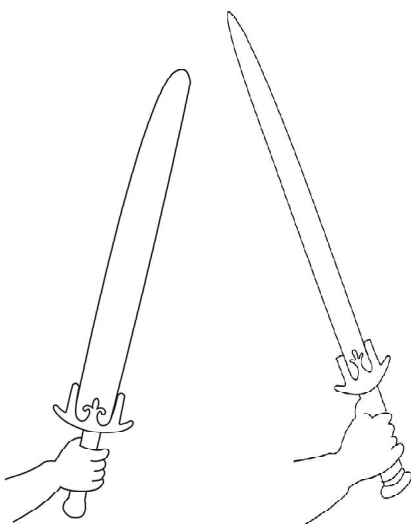
Обр.4

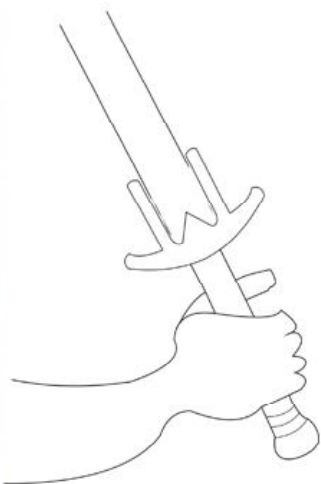
Обр.5

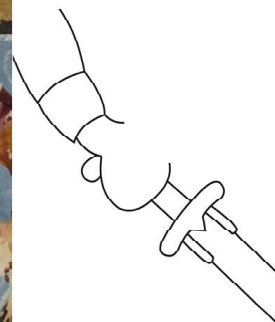
Обр.6

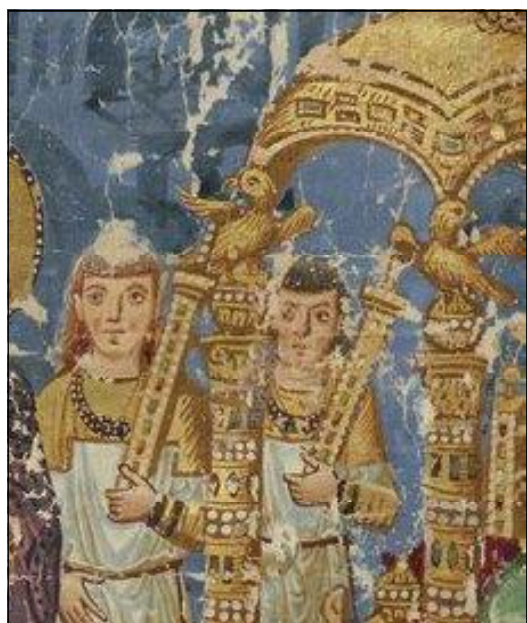
Обр.7

Обр. 8

Обр. 9

Обр. 10

Обр. 11

a

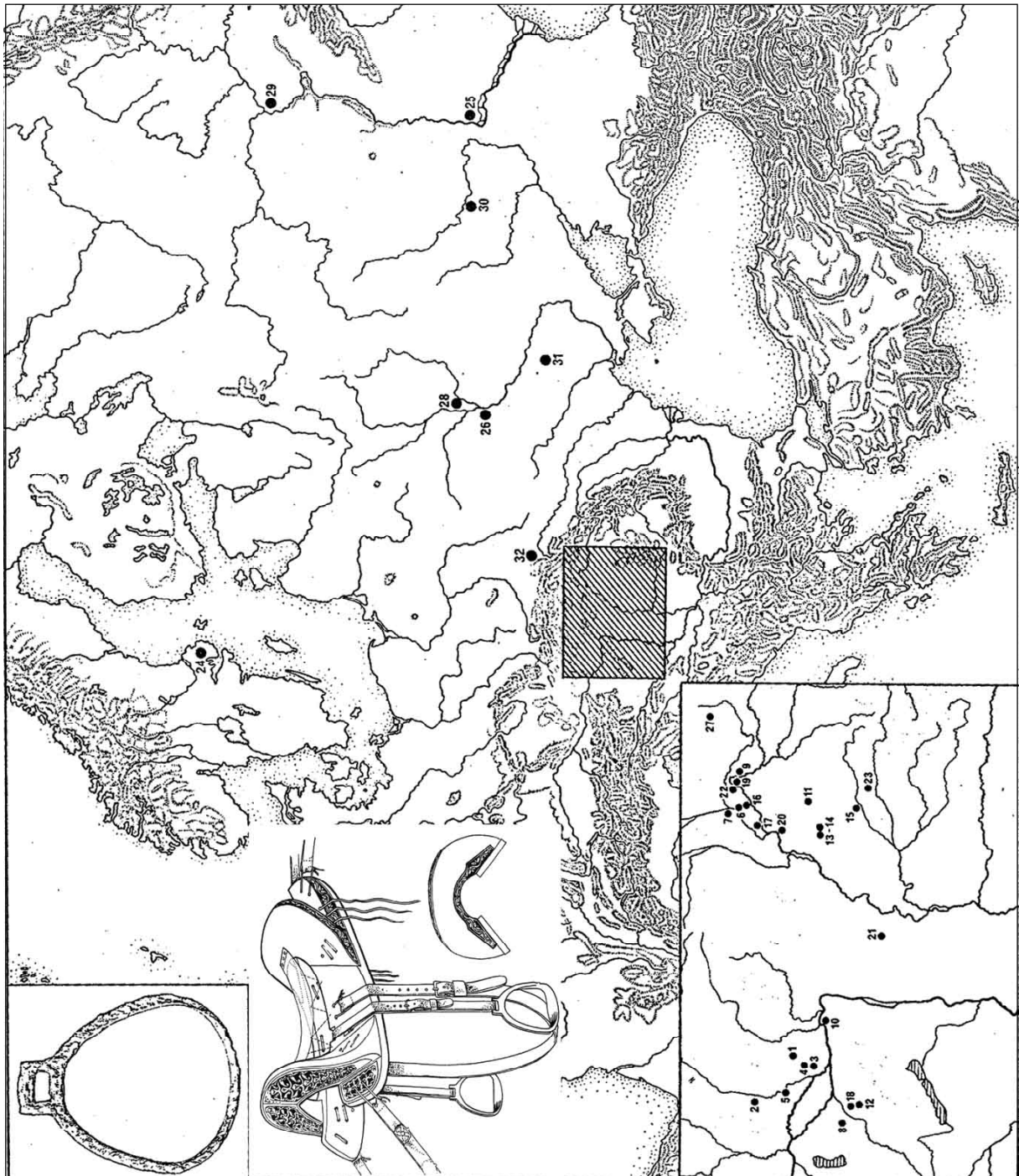

b

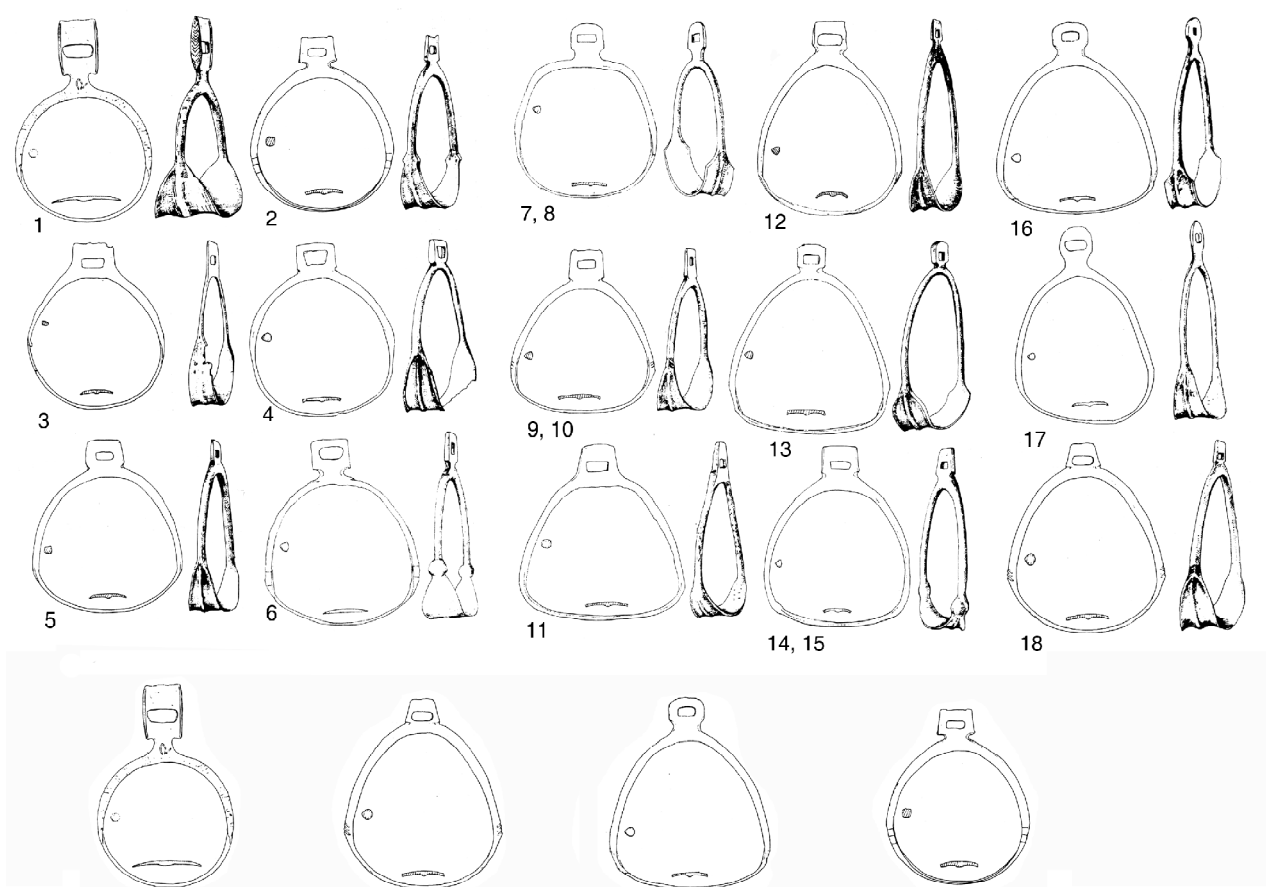

c

Обр. 12

Обр. 13

Обр. 14

Обр. 15